

N:o 134.

Af herrar **F. Berg** och **E. Hammarlund**, om ändrade föreskrifter angående statsunderstöd till högre folkskolor.

Den i flera afseenden storartade utveckling, som svenska folkskolan under en mansålder vunnit, beror i väsentlig mån på de beslut, som rörande densamma fattades af 1856—58 års Riksdag. Genom dessa beslut, hvilkas egentliga upphofsmän voro Torsten Rudenschöld och P. A. Siljeström, och hvilkas förnämste verkställare blef F. F. Carlson, erhöll vårt folkskoleväsende den organisation, som sedan blifvit den bestående och som medfört dess fördelning i tre på hvarandra följande hufvudafdelningar: *småskolan*, den *egentliga folkskolan* och den *högre folkskolan*.

Rörande den sistnämnda, hvilken vid ifrågavarande riksdag blifvit påyrkad genom flera motioner (inom ridderskapet och adeln af Fr. Ph. Hjerta och Arvid Ribbing, inom presteståndet af biskop Björck och doktor Sandberg, inom bondeståndet af Jonas Andersson i Häckenäs) yttrade Rikets Ständer i sin skrifvelse af den 2 mars 1858 följande:

»Beträffande den väckta frågan om en folkskolans högsta afdelning, anse Rikets Ständer densamma förtjena mycken uppmärksamhet och varmt behjertande. Der det enskilda nitet visat sig uti denna syftning verksamt, der bör ock staten gå detsamma till mötes. Hvad särskildt angår yrkandet, att lärarne vid dessa skolor böra ega akademisk bildning, så och om i allmänhet af hvarje duglig skollärare måste fordras en klar genomskådning af undervisningsämnet för att kunna gifva åt

dess meddelande en verkligt bildande kraft, torde denna egenskap vara så mycket nödvändigare hos läraren vid den högre folkskolan i anseende till den omständighet, att flertalet af denna skolas lärjungar fortfarande kommer att tillhöra den arbetande klassen. Detta förhållande kräfver nemligen, att den till arbetsduglighet uppvuxne lärjungen icke allt för lång tid af året vistas vid skolan för att icke blifva för sitt framtida lefnadsyrke mindre skicklig genom den förvekligande inverkan af studerkammarlivets stillhet. Här gäller således för läraren att utur hvarje läroämne kort och klart sammanfatta dess innehåll, och detta så, att det meddelade gifver lärjungen både lust och förmåga att under skolundervisningens mellantider äfvensom efter dess slut på egen hand småningom fullständiga den erhållna kunskapen. Att uttryckligen stadga befordringsrätt för dessa lärare inom allmänna läroverken eller kyrkan torde emellertid icke vara lämpligt, utan bör en sådan befordran grunda sig på deras för dylik tjänst i öfrigt förvärfvade kompetens.

En invändning, som skulle kunna göras mot inrättande af de ifrågasatta högre folkskolorna, nemligen att behovet deraf redan är uppfyllt genom lärdomsskolornas reallinier, anse sig Rikets Ständer böra till vidare utveckling af sina åsikter i ämnet upptaga.

Ändamålet med dessa högre folkskolor måste i första rummet vara att åt arbetsklassens, ej blott den mera förmögnes utan jemväl de fattigare barn, hvilka blifvit begåfvade med bättre fattningsförmåga samt visa framstående lärolust, bereda tillfälle att inhemta för framtida sjelfstudier behöfliga förkunskaper, äfvensom att genom goda lärares handledning vinna allmän förståndsutveckling samt sinneslyftning till deltagande i fosterlandets och mensklighetens högre angelägenheter, och detta utan att de genom skolan ryckas ut ur deras vanliga lefnadsförhållanden eller för mycket afhållas från en för framtida arbetsduglighet nödvändig hårdighet uti kroppsarbete.

Lätteligen inses den stora vigten utaf att på detta sätt åt samhället tillgodogöra samt bibehålla kärnfrisk den talrika skara bland det uppväxande släktet, som tydligen af naturen är danad att med det förtroliga kamratskapets öfvertygande och bevekande inflytande verka under lifvet såsom andligt och lekamligt välgörande föredömen bland arbetsklassen, äfvensom att utgöra ett allt mer och mer utveckladt kommunalväsendes säkraste stöd. Men lika lätt bör äfven inses, att för detta ändamål erfordras undervisningsanstalter, inrättade med hänsigt till det särskilda syftmålet. Har man gjort sig reda för detta, så torde det vara

klart, att de allmänna elementarläroverken, oaktadt utvecklingen af deras reallinier, icke kunna motsvara här ifrågavarande skolors bestämmelse.

De i städerna belägna högre skolorna äro tillgängliga endast för de förmögnares och de närmast boende mindre bemedlades barn; de vanor, behof och anspråk, som der förvärfvas, äro föga egnade för en lärjunge, utgången ur och ämnad att fortfarande tillhöra den arbetande klassen, läseterminernas långvarighet medgifver icke de för kroppsarbetsöfningen behöfliga afbrott, som vid en högre folkskola måste beredas; i följd deraf att undervisningen här måste afse en plan, fullföljd genom skolans öfre klasser, öfverhopas lärjungarna med en mångartad kunskap, hvartill de talrika begynnelseträdarne icke kunna mer än hastigt upptagas för att gagnlost åter släppas på den kortare tid, som den blifvande arbetaren bör uteslutande sysselsättas med boken; och slutligen är undervisningssättet icke sådant, som, enligt hvad förut är antydt, synes böra iakttagas i folkskolan.»

På dessa grunder anmälde sig Rikets Ständer hafva medgifvit, att, derest för en eller flera församlingar på landet inrättades sådan högre folkskola, som här ofvan blifvit omförmäld, försedd med lärare, hvilken för studier, idkade vid universitet, vore väl vitsordad, understöd måtte varda sådan skola tillagdt till högst dubbla beloppet af hvad i distriktet sammanskötes, dock för hvarje skola ej öfverstigande 1,000 riksdaler riksmünt, för hvilket ändamål Rikets Ständer anvisat en summa af 24,000 riksdaler riksmünt årligen att af de för folkskoleundervisningens befrämjande afsatta medel utgå.

I en skrift med titeln »Rikets Ständers beslut vid 1856—1858 års riksdag rörande folkundervisningen i riket jemte dervid fogade upplysningar och anmärkningar», hvilken på anmodan af dåvarande chefen för ecklesiastikdepartementet uppsattes af rektor P. A. Siljeström samt på allmän bekostnad spriddes till skoldistriktet, förekommer rörande de högre folkskolorna följande belysande anmärkningar:

»Hvad nu först naturen af dessa skolor i allmänhet angår, så inses lätt, att de icke kunna betraktas såsom annat än hvad man vanligen kallar *realskolor*, med hvilka ändamålet är att åt allmogens barn bereda tillfälle att inhemta hvad som är förnämligast viktigt för deras *medborgerliga* uppfostran samt delaktighet i den *allmänna bildning*, som bör, så vidt möjligt, vara gemensam för alla statsborgare eller åtminstone stå för alla öppen att förvärfva, utan att densammas förvärfvande skall

— såsom förhållandet gerna blir, då de befintliga elementarläroverken måste anlitas — draga dem ifrån fädrens yrken.

I fråga om lärokursens utsträckning — såväl i tid som i kvantitet — äfvensom i afseende på organisationen i det hela, vore det visserligen otjenligt att på förhand vilja uppställa några allmänt gällande detaljföreskrifter. Tvärtom skola dessa läroanstalter desto bättre motsvara sin bestämmeelse, ju större frihet, som kan medgifvas. — — — —

För inträde i dessa skolor måste man kunna (och böra) uppställa som fordran den kunskap, som lätteligen kan inhemtas i de redan befintliga folkskolorna. Ju mer dessa senare utveckla sig, desto mer kunna äfven de ifrågavarande inträdesfordringarna höjas. För närvarande synas de lämpligen kunna ställas på någorlunda samma linie med fordringarna för inträde vid ett seminarium.

För öfrigt torde böra anmärkas, att ehuru Ständerna föreskrifvit akademisk bildning hos läraren, så lär man ändock icke kunna vänta desto större resultat af dessa skolor, så framt man icke på ett eller annat sätt kan sörja för att de åtminstone erhålla *två* lärare. Detta föreskrifves af läroämnenas olikhet och flera omständigheter. Ganska lätt torde den behöfliga, ökade lärarekraften kunna vinnas derigenom, att de ifrågavarande högre folkskolorna sättas i förbindelse med de redan befintliga och med större eller mindre tillgångar försedda s. k. pedagogierna, der ej dessa, i följd af Ständernas beslut, komma att förvandlas till elementarläroverk, eller möjligen med andra läroanstalter.»

Hvad Rikets Ständer rörande de högre folkskolorna anført fann Kongl. Maj:t kunna i väsentlig mån leda till folkskolans höjande och ändamålsenliga utveckling, och i den kongl. kungörelse angående åtgärder till folkundervisningens befrämjande, som utfärdades den 23 april 1858, inrycktes därför bland annat en punkt, hvarigenom till efterrättelse meddelades,

att derest ett stigande nit för folkbildningens befrämjande utöfver hvad i folkskolestadgan i allmänhet vore afsedt skulle föranleda dertill, att för en eller gemensamt för flera församlingar på landet inrättades sådan högre folkskola, som för de arbetsklassen tillhörande barn, hvilka blifvit begåfvade med högre fattningsförmåga och lifvigare håg att lära, lemnade tillfälle att, under handledning af lärare, hvilken blifvit för studier, idkade vid universitet, väl vitsordad, vinna något högre mått af bildning och inhemta gagneliga kunskaper utan att dragas ifrån vanliga lefnads-

förhållanden eller nödig öfning för duglighet och härdighet vid kroppsarbete, så komme understöd att uppå hos Kongl. Maj:t skeende anmälan tilldelas sådan skola till högst dubbla beloppet af hvad dertill i distriktet sammanskötes, dock för hvarje skola ej öfverstigande 1,000 riksdaler riksmynnt årligen.

De förväntningar, som man vid högre folkskolans grundläggning gjorde sig om denna nya skolarts framtid, voro stora. Oförnekligt är ock, att den hade en hög och magtpåliggande uppgift och motsvarade ett verkligt behof samt att den med en något ändamålsenligare anläggning snart nog skulle kunnat erhålla en rik och i många afseenden betydelsefull utveckling.

Första begynnelsen var ock ganska lofvande. Redan år 1859 funnos 9 högre folkskolor, till hvilka såsom statsunderstöd under samma år utbetalades ett belopp af 8,466 kronor 67 öre. Den ytterligare tillväxten lät emellertid vänta på sig. Vid 1860 års riksdag nedsattes därför det ursprungligen beviljade anslaget, 24,000 kronor, till hälften. Då af denna summa icke utgick mer än 5,666 kronor, drogo 1862—63 års Ständer häraf den slutsatsen, att behofvet icke vore i tilltagande, utan snarare i aftagande, hvadan de för den nästföljande statsregleringsperioden nedsatte anslaget ytterligare, nemligen till 6,000 kronor. Vid 1865 års riksdag kunde chefen för ecklesiastikdepartementet visserligen såsom ett glädjande tecken meddela, att en ökning i antalet högre folkskolor vore att vänta, till följd hvaraf anslaget på hans begäran höjdes till 10,000 kronor samt uppfördes å ordinarie stat. Men i det stora hela hafva de af honom uttalade förhoppningarna ända hitintills förblifvit ouppfyllda. Huru långsam den högre folkskolans utveckling hos oss varit torde åskådligast framgå af följande uppgifter (hemtade ur de af Kongl. Maj:t årligen aflåtna berättelserna om hvad i rikets styrelse sig tilldragit):

År 1865	funnos	9	högre	folkskolor	med	162	lärjungar
» 1866	»	10	»	»	»	261	»
» 1867	»	10	»	»	»	374	»
» 1868	»	10	»	»	»	246	»
» 1869	»	10	»	»	»	275	»

År 1870	funnos	10	högre	folkskolor	med	210	lärjungar		
» 1871	»	10	»	»	»	201	»		
» 1872	»	10	»	»	»	326	»		
» 1873	»	10	»	»	»	288	»		
» 1874	»	11	»	»	»	284	»		
» 1875	»	12	»	»	»	294	»		
» 1876	»	12	»	»	»	335	»	och 12 lärare	
» 1877	»	12	»	»	»	330	»	» 12	»
» 1878	»	12	»	»	»	340	»	» 12	»
» 1879	»	13	»	»	»	376	»	» 14	»
» 1880	»	12	»	»	»	377	»	» 13	»
» 1881	»	12	»	»	»	338	»	» 14	»
» 1882	»	13	»	»	»	322	»	» 15	»
» 1883	»	13	»	»	»	355	»	» 15	»
» 1884	»	13	»	»	»	334	»	» 15	»
» 1885	»	12	»	»	»	319	»	» 14	»
» 1886	»	11	»	»	»	283	»	» 12	»
» 1887	»	11	»	»	»	279	»	» 12	»
» 1888	»	11	»	»	»	258	»	» 12	»
» 1889	»	11	»	»	»	227	»	» 12	»
» 1890	»	11	»	»	»	271	»	» 12	»
» 1891	»	11	»	»	»	267	»	» 12	»
» 1892	»	12	»	»	»	277	»	» 13	»
» 1893	»	12	»	»	»	292	»	» 13	»
» 1894	»	13	»	»	»	276	»	» 14	»
» 1895	»	13	»	»	»	278	»	» 14	»

De högre folkskolornas antal har sålunda aldrig öfverskridit 13, deras lärareantal aldrig 15, deras lärjungeantal aldrig 377. Då man härmed jemför småskolans och den egentliga folkskolans samtidigt fortgående utveckling, kan man svårligen undgå den öfvertygelsen, att den högre folkskolan allt ifrån början måste hafva lidit af vissa grundfel, som kommit den att förtvina i sin växt.

I sjelfva verket äro dessa fel ganska lätta att upptäcka, och åtskilliga af dem hafva länge varit uppmärksammade. Några hafva till och med delvis blifvit rättade.

Redan vid 1862—63 års riksdag påpekades uti en inom bondeståndet af folkskoleläraren Sven Rosenberg väckt motion (n:o 127), att inga bestämda inträdesfordringar till högre folkskolan blifvit genom kongl. kungörelsen den 23 april 1858 fastställda, hvadan den faran låge nära till hands, att nämnda skola kunde blifva en parallelanstalt till den egentliga folkskolan i stället för en öfverbyggnad på densamma. Till förekommande häraf föreslogs af honom, att vid anslaget till högre folkskolor det vilkoret måtte fästas, att i dessa skolor inga barn borde intagas, som ej innehade det kunskapsmått, hvilket i den egentliga folkskolan kunde erhållas.

Då Riksdagen fann hvad sålunda blifvit begärdt väsentligen ingå »i sjelfva begreppet af en högre folkskola», blef herr Rosenbergs förslag bifallet, och följdén häraf blef en kongl. kungörelse den 29 juni 1866, hvarigenom bestämdes, att i högre folkskola inga andra lärjungar borde mottagas än sådana, som visat sig redan innehafva de kunskaper, hvilka i den egentliga folkskolan meddelades.

Ett annat grundfel hos den 1858 organiserade högre folkskolan låg i bestämmelserna rörande den *kompetens*, som för dess lärare erfordrades. Dessa bestämmelser kräfdé visserligen akademiska studier, men lemnade ingen garanti för praktisk duglighet såsom undervisare och uppfostrare. För att i någon mån afhjelpa denna brist föreslogs vid 1875 års riksdag uti en inom Andra Kammaren af herr J. Fahlén väckt motion (n:o 100), att till kompetensvilkoren för anställning som lärare vid högre folkskola måtte läggas den bestämmelsen, att sådan lärare skulle hafva blifvit väl vitsordad i den praktiska öfningskurs vid folkskolelärareseminarium, som för folkskolelärare i allmänhet vore föreskrifven.

Äfven detta förslag blef af Riksdagen godkändt, och genom kongl. kungörelsen den 16 juni 1875 bestämdes som vilkor för anställning såsom lärare vid högre folkskola »att hafva med godt vitsord genomgått den praktiska öfningskursen vid ett folkskolelärareseminarium».

Nu anförda tvenne förbättringar hafva emellertid icke varit tillräckliga att i nämnvärd grad kunna bereda den högre folkskolan någon kraftigare utveckling. Äfven efter deras genomförande qvarstå nemligen tvenne väsentliga fel, hvilka hittills endast i ytterst obetydlig grad blifvit afhjelpa. De äro: *statsunderstödet*s otillräcklighet samt *högre folkskolans formliga utestängande från de orter, der den lättast och tidigast skulle kunna komma sig upp och visa sina verkningar*.

Försök till undanröjdjande af dessa tvenne hufvudhinder hafva icke alldeles saknats. Så framhölls i herr J. Fahléns ofvan omnämnda motion vid 1875 års riksdag, att ett högsta statsbidrag till hvarje skola af 1,000 kronor årligen ingalunda gjorde till fyllest, hvadan motionären föreslog, att detta maximum skulle höjas till 1,200 kronor. Riksdagen gillade äfven detta förslag, och bestämmelsen härom infördes i kongl. kungörelsen den 16 juni 1875.

En höjning af denna beskaffenhet kan visserligen hafva varit välkommen för de personer, som varit anställda vid de högre folkskolorna, men gifvet är, att den icke kunnat hafva någon egentlig betydelse för institutionen såsom sådan. Ett belopp af 1,200 kronor torde vara lämpligt bidrag till aflönande af *en* lärare, och med tillhjälp deraf kan en församling således utan allt för känbara uppoffringar skaffa sig en skola med *en* årsklass, d. v. s. med en kurs af allt i allt *tjugufyra* veckor (hvilka utgöra den af gällande bestämmelser fastställda normen för högre folkskolans läsår). Anser emellertid någon församling, att en lärokurs af denna längd är allt för otillräcklig, och önskar utvidga sin högre folkskola med ännu en eller kanske till och med två årsklasser, så kan under nuvarande förhållanden för dessa nya årsklasser intet statsbidrag erhållas.

Det säger sig sjelft, att denna omständighet måste hafva verkat i hög grad afskräckande på många håll, der man eljest skulle velat upprätta en högre folkskola. Såsom endast enklassig har man ansett den göra temligen ringa nytta; såsom två- eller treklassig skulle den åter blifvit alltför betungande. En vigtig förutsättning för ett mera allmänt upprättande af högre folkskolor torde därför vara, att det fastställda maximum af statsbidraget kommer att utgå icke för *skola*, utan för *årsklass*.

Ända till de senaste åren har högre folkskolan varit uteslutande en skola på *landsbygden*. Om skolor med liknande syfte blifvit upprättade i stad, hafva de hvarken officiellt räknats såsom »högre folkskolor», ej heller kunnat erhålla ringaste andel af det för läroanstalter af ifrågavarande art beviljade anslaget. Nu är det emellertid en af all erfarenhet bekräftad och på lätt insedda grunder hvilande sanning, att det är de tätare befolkade orterna, som på skolväsendets område i allmänhet spelat och måst spela rollen af föregångare. Det öfriga landet har följt efter i samma mån, som befolkningens växande täthet dertill gifvit dels anledning, dels möjlighet. Detta synes vara den utvecklingsgång, som är grundad i sakförhållandenas egen natur, och att man i fråga

om högre folkskolan på konstlad väg afvikit härifrån genom att rent af söka omöjliggöra dess upprättande i stad, måste helt visst anses såsom en af de hufvudsakligaste orsakerna till denna skolas ringa framgång.

Detta har ock under de senare åren blifvit med kraft framhållet genom flera i Andra Kammaren väckta förslag. Så i en af herr A. F. Liljeholm vid 1892 års riksdag väckt motion (n:o 174) om skrifvelse till Kongl. Maj:t med begäran om utarbetande af undervisningsplan för högre folkskolor och i Andra Kammarens första tillfälliga utskotts deröfver afgifna utlåtande, i samma förslagsställares följande år framlagda motion (n:o 164) angående inrättande af högre folkskolor i vissa städer m. m., äfvensom i herrar A. M. Lundbergs och V. Vahlins samtidigt föreliggande motioner (n:is 110 och 151) om understöd af statsmedel äfven åt högre folkskolor i städerna. Resultatet af dessa motioner blef, att Riksdagen år 1893 i så måtto utvidgade Kongl. Maj:ts dispositionsrätt öfver anslaget för ifrågavarande slags skolor, att sådana städer, som saknade allmänt läroverk eller pedagogi, skulle deraf kunna erhålla del. I enlighet härmed blef genom kongl. kungörelsen den 2 juni 1893 definitionen af begreppet »högre folkskola» så förändrad, att med detta uttryck skulle »förstås en sådan skola, som för en eller gemensamt för flera församlingar på landet eller i stad, der hvarken allmänt läroverk eller pedagogi finnes, inrättas i ändamål» o. s. v.

I anslutning till en tanke, som framkastades redan af 1858 års män hafva undertecknade varit af den åsigten, att frågan om de högre folkskolorna lättast och enklast skulle kunna lösas i samband med lösningen af den alltjemt sväfvande frågan om »smäläroverken», och det är från denna åsigt, vi utgått uti de motioner rörande nämnda läroverks ersättande med öfverbyggnader på folkskolan, hvilka vi framlagt år 1892 (n:o 96), 1893 (n:o 111) och 1896 (n:o 203) samt uti den af oss undertecknade reservationen mot Andra Kammarens första tillfälliga utskotts utlåtande öfver fyra vid fjorårets riksdag väckta läroverksmotioner (n:o 22).

Då det emellertid visat sig, att mäktiga intressen fortfarande ställa sig i vägen för smäläroverkens ombildning i af oss önskad riktning, och inflytelserika röster allt framgent höja sig för *läroverksfrågans afgörande utan samband med frågan om den högre folkskolan*, synes för denna senares vänner ingen annan utväg återstå än att söka bereda densamma ökad utvecklingsmöjlighet genom undanrödjande af de i sjelfva

lagbestämmelserna liggande hinder, hvilka hittills kommit den att föra ett tynande lif.

Det från åttonde hufvudtiteln utgående anslaget till understöd åt högre folkskolor utgör för närvarande 20,000 kronor, hvaraf dock under de senare åren endast 15- à 16,000 kronor utgått (15,600 kronor år 1895). Genom den af oss ifrågasatta ändringen skulle möjligen en mindre förhöjning i anslaget behöfvas. Anslaget torde lämpligen böra sättas till 24,000 kronor eller samma belopp, som beviljades af 1856—58 års Riksdag.

Vi tillåta oss alltså hemställa,

dels att Riksdagen ville för sin del besluta, att § 1 i kongl. kungörelsen den 16 juni 1875, sådan nämnda paragraf lyder enligt kongl. kungörelsen den 2 juni 1893, måtte erhålla följande ändrade lydelse:

Högre folkskola, hvarmed förstås en sådan skola, som för en eller gemensamt för flera församlingar inrättas i ändamål att bereda de arbetande klassernas barn tillfälle att inhemta ett högre mått af bildning, utan att barnen dragas från sina vanliga lefnadsförhållanden eller nödig öfning för duglighet och härdighet vid kroppsarbete, kan erhålla understöd af statsmedel till högst dubbla beloppet af hvad till skolan i distriktet sammanskjutes, dock för hvarje årsklass ej öfverstigande 1,200 kronor årligen;

dels att det från åttonde hufvudtiteln utgående anslaget till understöd åt högre folkskola höjes från 20,000 till 24,000 kronor.

Stockholm den 29 januari 1897.

Fridtjuv Berg.

Emil Hammarlund.
